

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BRATISLAVSKÉ PAMÄTNÍKY NA VÍŤAZSTVO KREŠŤANSKÝCH VOJSK V ROKU 1683

KAROL ANDROVIČ

K. ANDROVIČ: The memorials built in Bratislava in tribute of the victory of the Christian troops in 1683. *Vojenská história*, 2, 4, 1998, p. 73 – 76, Bratislava.

This article is dedicated to brief description of events connected with the anti-turkish fights in Vienna and near Bratislava in September 1683. It shows two concrete memorials built in commemoration of those historical events - in Kamzík and in Calvary. The author also emphasizes the need for the reconstruction of those memorials in present.

Military History. Slovakia. Anti-turkish fights and Slovakia in 1683.

V letných mesiacoch roku 1683 prežívala kresťanská stredná Európa búrlivé časy. Vojská tureckého sultána Mahmeta IV. pod velením veľkovezíra Kara Mustafu sa pokúšali dobyť hlavné mesto habsburskej ríše Viedeň. Mesto začali dobýjať 14. júla 1683. Úlohu ochrániť Viedeň prevzal od cisára Leopolda I. skúsený vojvodca knieža Karol Lotrinský. Vojenským veliteľom Viedne bol Ernest Rüdiger Starhemberg. K armáde Karola Lotrinského sa pripojili kresťanské vojská aj z iných štátov. Turecké vojsko prišlo ku Viedni smerom od Gyóru. 17. júla 1683 sa podarilo tureckým vojskám po ťažkých bojoch Viedeň obkľúčiť. Situácia obliehaného mesta sa stávala čoraz kritickejšou.

Bratislava, ktorá bola v tom čase hlavným mestom Uhorska, sa tiež ocitla v ťažkom položení. Mestu hrozilo veľké nebezpečenstvo od spojencov Turkov Imricha Tököliho. Jeho vojsko posilnilo 6000 tureckých vojakov a oddiely krymských Tatárov. Po obsadení Trnavy, Modry a Svätého Jura Tököli 10. júla 1683 pritiahol k Bratislave. Na hrade bola posádka patriaca k armáde Karola Lotrinského, cisárskym veliteľom hradu aj mesta bol generál Maxmilián Sporck. Tököliho vojsko zaujalo pozície neďaleko Rače a zároveň sa usilovalo obsadiť strategicky významné blízke kopce. Nad Bratislavou sa nachádza niekoľko malokarpatských vrchov, z ktorých najmä Kamzík (373,7 m) a Kalvária (257 m) sú pre mesto pamätné z obdobia bojov proti tureckej expanzii pri ochrane kresťanstva v našom regióne. Tököli hneď po príchode vyzval mesto, aby sa vzdalo. Cisársky veliteľ Bratislavy kapituláciu rozhodne odmietol. Nato Tököli začal delami ostreľovať bývalé Schöndorfské predmestie (približne dnešná Obchodná, Dunajská a Špitálska ulica), ktoré bolo zapálené a zničené, požiar zachvátil aj Konventnú ulicu. Sám sa utáboril v priestoroch dnešnej Krížnej ulice. Mesto sa nakoniec vzdalo a zaplatilo vysoké výkupné. Hradná posádka sa však naďalej bránila proti presile, dobyť hrad sa Tökölimu nepodarilo. Keď sa kurucmi pri Bernolákove podarilo zlikvidovať 500 jazdcov, ktorí prichádzali na pomoc, na oslavu víťazstva vtrhli do ulíc bratislavských predmestí, a najmä 27. júla 1683 strašne vyčíňali a rabovali. Napokon všetko podpálili, takže zhoreli celé ulice. Najväčšie škody napáchali Turci a Tataři.

Konečne 29. júla 1683 pritiahol Bratislave na pomoc Karol Lotrinský, Tököliho vojsko odohnal a zmocnil sa veľkej koristi. Rozhneval sa však na mešťanov, ktorým zazlieval, že sa nepostavili účinnejšie na odpor, ba podoznieval ich, že s Tökölim tajne paktovali. Preto mešťania posilnili jestvujúce a vytvorili ďalšie oddiely na obranu mesta. Tökölimu sa nepodarilo splniť dohodu s Turkami, podľa ktorej mal dobyť Bratislavu a nakoniec sa pripojiť k tureckej armáde pri Viedni. V blízkom okolí Bratislavy sa však naďalej pohybovali lúpežné turecko-tatárske bandy, čo vyvolávalo rastúce obavy obyvateľov a strach pred novým útokom

na mesto. Na kontrolu ich pohybu bolo treba posielat' spoza hradieb do okolia mesta ozbrojené hliadky, jednu z nich 9. septembra nepriatelia zlikvidovali. Predpokladá sa, že táto udalosť sa odohrala na Kamzíku, neďaleko starej hájovne, alebo v záhone Ohňavy.

Väčšina armády Karola Lotrinského spolu s bavorským, saským a iným nemeckým vojskom bola v tom čase utáborená neďaleko Tullnu. K nej sa 9. septembra 1683 pripojilo poľské vojsko, ktoré prišlo na pomoc ťažko skúšanej Viedni. Na druhý deň sa celá armáda pod hlavným velením poľského kráľa Jána III. Sobieskeho dala na pochod k Viedni.

Viedeň sa bránila statočne. Odrazila 18 útokov a vytrvala, hoci jej hradby boli už napoly zničené tureckým delostrelectvom a mínami, ktoré Turci umiestňovali do podkopov. Na oboch stranách boli ťažké straty. Turci mali dobre zorganizované zásobovanie. Na dopravu zásob využívali aj lode, ktoré sa plavili proti prúdu pomocou vesiel, plachiet alebo ich ťahali buvoly, kone a otroci, ktorí kráčali po pravom brehu. Dnešnú Petržalku mali pod svojou kontrolou. Okolo Bratislavy sa lode plavili v noci. Z Podhradia proti tureckým lodiam robili výpady obrancovia Bratislavy na ľahkých lodiach, tzv. čajkách. S Turkami zviadli mnoho bojov a potopili veľa ich lodí. Aj takto Bratislavčania pomáhali Viedni. Veľké straty na životoch utrpeli obrancovia aj dobyvatelia Viedne po vypuknutí epidémií, najmä červienky. Chvíle zlomu k lepšiemu nastali, keď sa spojeným kresťanským vojskám v počte asi 83 000 mužov podarilo 11. septembra 1683 obsadiť významný vrch Kahlenberg a iné vyvýšeniny nad Viedňou.

Dňa 12. septembra 1683 sa strhla pamätná rozhodujúca bitka, ktorá priniesla Viedni oslobodenie po 61-dňovom strastiplnom obliehaní. Turci boli rozprášení a dali sa na bezhlavý útek. Od Viedne utekali tak, ako prišli, smerom na Győr. Dňa 16. septembra 1683 nad Bratislavou posledný raz viala turecká bojová zástava na vrchole kopca, kde stál stan veliteľa tureckého vojska. Tento kopec sa dnes volá Kalvária. Z tohto postavenia ušli Turci pred ozbrojenými oddielmi bratislavských mešťanov.

Vojsko poľského kráľa Jána III. Sobieskeho priťahlo ku Bratislave 19. septembra 1683, utábořilo sa na pravom brehu Dunaja a potom dôkladne vyčistilo okolie mesta od oneskorených tureckých tlúp. Dňa 10. októbra 1683 zavítal Sobiesky z blízkeho tábora do Bratislavy, aby sa tu stretol s cisárom Leopoldom I. a dohodol ďalší postup. Obyvateľstvo ho nadšene privítalo a magistrát mesta ho štedro pohostil. Vtedy Bratislavu navštívil aj taliansky kapucín Marcus z Aviana, vynikajúci kazateľ, ktorý sprevádzal poľsko-nemecké vojská ako pápežský legát. Dňa 18. apríla 1687 cisár Leopold I. na zasadnutí Uhorského snemu v Bratislave dosiahol, že snem sa zriekol svojho práva voľby kráľa a prijal vládnucu cisársku dynastiu za dedičných vládcov Uhorska. Osud Bratislavy v tých časoch úzko súvisel s osudom Viedne. Prípadné dobytie Viedne a víťazstvo Turkov mohlo mať pre Bratislavu a celé dnešné Slovensko nedežierne následky. Dá sa konštatovať, že víťazstvom kresťanských vojsk 12. septembra 1683 pri Viedni sa rozhodlo nielen o osude samej Viedne, ale i Bratislavy a azda i osude celej kresťanskej strednej Európy.

Na pamiatku týchto významných historických udalostí boli ako výrazná pripomienka víťazstva kresťanských vojsk v blízkom okolí vtedajšej Bratislavy postavené dva pamätníky.

Prvý pamätník bol postavený hneď v roku 1683 na Kamzíku, blízko starej horárne. Nachádza sa neďaleko križovatky cesty k TV vysielacu vpravo od cesty a od pomníka z prusko-rakúskej vojny. Pamätník pozostáva z dvojitého, švorhranného kamenného podstavca, z pieskovcového, trochu kónického kruhového stĺpa, zakončeného zastrešeným výklenkom a železným dvojítm križom. Vo výklenku bola pôvodne umiestnená soška Najsvätejšej Trojice s pekným kovovým lampášom, ktoré boli zničené v období totality. Hore na stĺpe je erb mesta Bratislavy a pod ním nemecký nápis, ktorý po slovensky znie: „Prosíme Ťa, Pane Ježišu Kriste, ktorý si... sudca sveta, ochráň nás svojou milosťou, aby nám zlý nepriateľ neuškodil! 1683.“

Druhý pamätník bol postavený na Kalvárii. Keď 12. septembra 1683 porazili spojené kresťanské vojská pod vedením poľského kráľa Jána III. Sobieskeho pri Viedni Turkov,

pápež Inocent XI. na žiadosť cisára Leopolda I. vyhlásil tento deň za sviatok a zasvätil ho „Menu Panny Márie, lebo jej ako svojej patrónke ďakovali kresťanské vojská za neočakávané víťazstvo.“ Na počesť porážky Turkov a „večnú pamiatku“ vynikajúcej udalosti – víťazstva kresťanského sveta pri Viedni sa Bratislavčania rozhodli vybudovať Krížovú cestu. Bolo to v čase, keď turecké nebezpečenstvo už pominulo. Tento osobitný pamätník sa realizoval na mieste, ktoré bolo priamo spojené s uplynulými udalosťami. Kalváriu vybudovali na vrchu v lokalite Hamischgrund nad dnešným železničným tunelom, tam, kde pri vpáde Turkov a Tököliho vojsk v júli 1683 bolo turecké veliteľské stanovište a zároveň tam pri urýchlennom ústupe Turkov v septembri 1683 posledný raz viala turecká zástava. Hlavnými iniciátormi stavby boli jezuiti, avšak postavili ju so súhlasom mestskej rady a ostrihomského arcibiskupa, pričom hlavným prispievateľom bola šľachta sídliaca v palácoch vtedajšieho hlavného mesta Uhorského kráľovstva, ale aj darcovia z radov meštianstva.

Základný kameň položili 26. mája 1694 a stavbu prvej Kaplnky Sv. Kríža dokončili 14. septembra 1694. Na výročie odchodu Turkov 16. septembra 1694 bol slávnostne posvätený veľký bronzový kríž, ktorý v celkovom riešení i v detailoch silne poznamenala lejárka tradícia južného Nemecka. Do konca 17. storočia na Kalvárii dokončili tri diela: bronzový kríž a prvé dve kaplnky. Potom v období do roku 1711 jezuiti vybudovali vlastnú Krížovú cestu s jednotlivými zastaveniami na strmom svahu kopca. Zo strany dnešnej Pražskej ulice urobili serpentínovú cestičku až na najvyšší bod vrchu. Jednotlivé zastavenia boli pôvodne označené kamennými sochami, neskôr už stavali výklenkové kaplnky s oltárkami a sochami. Kaplnky dostávali čoraz honosnejšiu podobu, často s cennými umeleckými dielami. Na ich stavbe pracovali stavitelia, kamenári, sochári, murári, kováči i klampieri z Bratislavy i iných miest, pričom využívali bohatosť vyjadrovacích prvkov baroka.

Celková koncepcia zastavení Krížovej cesty bola rozdielna oproti dnešnej. Krížová cesta sa začínala na úpätí vrchu vykupiteľskou symbolikou – mladý Ježiš s krížom. Druhé zastavenie znázorňovalo rozlúčku s matkou Pannou Máriou pred jeho verejným pôsobením. Nasledovalo Kristovo potenie krvou na Olivovej hore, ďalej jeho zajatie vojakmi židovskej rady. Piata a šiesta kaplnka predstavovali korunovanie trnám a bičovanie. V siedmej kaplnke, nazývanej „Hľa, človek“, Pilát predvádzal zbičovaného a trnám korunovaného Krista židovskej rade a ľudu. Ôsme a deviate zastavenia boli spojené v jednej kaplnke: Kristus padá pod krížom a stretáva sa s matkou a jeruzalemskými ženami. Desiate zastavenie bolo venované vyzliekaniu Krista zo šiat a jedenáste ukrižovaniu. Veľký kríž s ukrižovaným – smrť Krista, na vrchole hory Krížovú cestu zakončoval. Tam bola ešte kaplnka s hrobom Krista. Za Sv. Krížom bol malý kostolík Panny Márie Sedembolestnej.

Sochy v kaplnkách boli z pieskovca, steny za sochami boli pomalované priliehavými scénami znázorňujúcimi krajinu, mesto, postavy, vojakov, zástupy ľudí a pod. Jednotlivé kaplnky spájala jednoduchá štrková cesta. Sochy jednotlivých zastavení, dnes len torzovite zachovaných, nevznikli naraz, ale v priebehu dvoch storočí. Prvá skupina sôch vznikla ešte koncom 17., väčšina sôch až začiatkom 18. storočia a zvyšok postupne doplňali až do 19. storočia.

Pre prvé dve kaplnky boli sochy vytvorené ešte v 17. storočí v štýle radikálneho baroka. V prvej kaplnke bola socha mladého Krista. V druhej kaplnke bolo súsošie rozlúčky Panny Márie s Kristom, ktoré patrilo k umelecky najväčnejším dielam Kalvárie. Patrí do raného obdobia vo Viedni pôsobiaceho, významného, pôvodom talianskeho sochára Giovanni Giulianiho (1663–1744) a vzniklo pravdepodobne okolo roku 1694. Možno ho zaradiť medzi vrcholné diela Giulianiho, a to Krížovú cestu v Gaadene a diela vytvorené pre kláštor v Heiligenkreuzi. Žiaľ, nezachovalo sa v pôvodnej podobe. Sochy sú na dvoch miestach. Socha Krista sa dnes nachádza v Mirbachovom paláci a socha Panny Márie je umiestnená v Mestskom múzeu v starej radnici, vo výklenku bývalej kaplnky.

Kaplnky na Kalvárii bolo treba stále opravovať, pretože boli vystavené nepriazni počasia i vandalom. Už po prvej svetovej vojne sa starostlivosť o Kalváriu pre nedostatok finančných prostriedkov výrazne znížila a sochy začali chátrať. Hoci Kalvária zostávala vyhľadávaným miestom katolíckych pútnikov Bratislavy i okolia nielen vo veľkonočnom čase, ale aj v letnom období, nepodarilo sa problém finančného zabezpečenia opravy riešiť. Niečo sa podarilo opraviť, ale bolo to veľmi málo. Situácia sa výraznejšie zhoršila po druhej svetovej vojne, keď na jej opravu, najmä od začiatku obdobia totality, nebolo vôbec pochopenia, a tak celkom podľahla skaze. Krížová cesta na Kalvárii bola zlikvidovaná. Len veľmi málo fragmentov sochárskych diel môžeme ešte nájsť na rôznych miestach. Jedna zo sôch je umiestnená pred Sv. Krížom na ľavej strane pod chórom v Kostole trinitárov Sv. Jána z Mathy. Vo väčšine prípadov boli sochy rozbité, kaplnky rozobraté, niektoré sochy a väčšina kovových mreží odcudzené, cesta zarástla kríkmi a pohltil ju les. Dnes pripomínajú pamätnú Kalváriu iba ruiny jedinej kaplnky. Len ťažko sa dá zistiť miesto, kde kedysi ostatné kaplnky stáli. Zastavenia Krížovej cesty sú provizórne označené malými tabuľkami pribitými na stromoch. Okolie Sv. kríža je zdevastované. Bratislavčania na Kalváriu, ktorí ich predkovia postavili ako pamätník víťazstva kresťanských vojsk nad Turkami v roku 1683 na večnú pamiatku, v súčasnosti, žiaľ, ako keby zabudli.

Potešiteľná je informácia, že už v najbližších rokoch sa počíta s obnovou celého areálu na Kalvárii. Aj keď niekdajšia často navštevovaná Krížová cesta upadla väčšinou do zabudnutia, veriaci širší areál Kalvárie, osobitne Kostol Panny Márie Snežnej a otvorenú kaplnku Panny Márie Lurdskej často navštevujú. Kostol čaká na znovupostavenie pôvodnej 50 metrov vysokej hranolovitej veže s jednoduchým krížom na hrote, aby mohla znovu tvoriť jednu z dominant Bratislavy. Celý areál na Kalvárii, toto vzácne miesto plné modlitieb a histórie, si zaslúži, aby ho dnešní Bratislavčania obnovili tak, žeby slúžil aj budúcim generáciám.

Pamätníky na víťazstvo kresťanských vojsk nad Turkami v roku 1683, ktoré boli postavené v Bratislave na Kamziku a na Kalvárii, majú pre veriacich hlboký duchovný význam a pre všetkých stály kultúrno-historický význam, preto ich treba obnoviť a venovať im stálu starostlivosť.

Tristo pätnáste výročie víťazstva spojených kresťanských vojsk nad útočiacimi Osmanmi bolo podnetom pre vojensko-náboženskú slávnosť, ktorá sa konala 19. septembra 1998 v Bratislave na Kalvárii. Jej účastníkmi boli vojaci bratislavskej posádky a vojaci Rakúskej armády v spolupráci s reholou dominikánov. Slávnostnú bohoslužbu celebroidal viceprovinciál MUDr. Rajmund J. Klepanec OP s duchovným rakúskej vojenskej diecézy Dr. Alfredom Sammerom a riaditeľom Úradu vojenských duchovných MO SR plk. ThMr. Ignáčom Jurušom. Po jej skončení bola odhalená pamätná tabuľa s textom: „Bože, osláv duše kresťanských vojakov, ktorí zachránili aj slovenský národ pred osmanskou porobou 12. septembra 1683. Vďační slovenskí vojaci. 12. september 1998.“